

HOENE-WROŃSKI JÓZEF MARIA – matematyk, reformator wiedzy, twórca systemu „filozofii absolutnej” i „naukowego mesjanizmu”, ur. 23 VIII 1776 w Wolsztynie, zm. 9 VIII 1853 w Paryżu.

Ojciec H.-W. był czeskim budowniczym i architektem, matka Polką. Uczył się w Poznaniu, następnie w Warszawie, w Korpusie Artylerii. W 1794 wstąpił do pol. wojska pod nazwiskiem Wroński, którym posługiwał się do końca życia w połączeniu z nazwiskiem rodowym Hoene. Brał udział w insurekcji kościuszkowskiej w stopniu porucznika artylerii. Po bitwie pod Maciejowicami został wzięty do niewoli. W 1795 wstąpił do armii ros.; po dwuletniej służbie opuścił wojsko w stopniu majora. W latach 1797–1800 studiował w Niemczech prawo i filozofię I. Kanta. W 1800 przybył do Francji i przyłączył się do legionów pol. w Marsylii; gdy z końcem tegoż roku armia pol. opuściła Marsylię, H.-W. pozostał w mieście, rozstając się na zawsze z wojskiem; przyjął obywatelstwo franc. W Marsylii rozwijał własną twórczość naukową i filozoficzną. Szczególnie dużo czasu poświęcał matematyce. Pisał przeważnie po franc., chociaż władał biegle kilkoma językami. Głównym źródłem jego utrzymania były prywatne lekcje oraz (nie zawsze) zasiłek wojskowy za służbę, który pobierał od rządu ros. Jedną z jego uczennic, V. H. Sarrazin de Montferrier, została jego żoną. Żył na ogół w biedzie, zawsze jednak znalazł się ktoś, kto pomógł mu sfinansować wydanie książek. Do grona tych osób należeli: książę A. Czartoryski, P. J. Arson, E. Thayer, hr. K. Durutte.

Ważniejsze dzieła H.-W.: *Erster Entwurf meines System's der Philosophie der Vernunft* (1802, rps BN); *Philosophie Achrématique* (1803, rps Biblioteki w Kórniku); *Philosophie critique découverte par Kant, fondée sur le dernier principe du savoir humain* (Marseille 1803); *Premier principe des méthodes analytiques* (P 1810); *Introduction à la philosophie des mathématiques, et technie de l'algorithmie* (P 1811; *Wstęp do filozofii matematyki oraz technia algorytmii*, Wwa 1937); *Introduction à un ouvrage intitulé le Sphinx ou la nomothétique séhélienne* (P 1818); *Messianisme. Union finale de la philosophie et de la religion constituant la philosophie absolue* (I: *Prodrome du Messianisme*, P 1831; *Prodrom mesjanizmu albo filozofii absolutnej*, Lw 1921, II: *Métapolitique messianique*, P 1839; *Metapolityka*,

Wwa 1923); *Le destin de la France, de l'Allemagne, et de la Russie, comme prolégomènes du messianisme* (P 1842; *Prolegomena do mesjanizmu*, I–III, Lw-Wwa 1922–1925); *Messianisme. Ou, réforme absolue du savoir humain* (I–III, P 1847); *Philosophie absolue de l'histoire. Ou, genèse de l'humanité* (I–II, P 1852). Pośmiertnie wydano: *Développement progressif et but final de l'humanité* (P 1861); *Messianisme, philosophie absolue. Apodictique messianique fondant [...]* (P 1876); *Prospectus de la Philosophie absolue et son développement* (P 1878; *Geneza filozofii absolutnej*, Pz 1937); *Nomothétique messianique. Ou, lois suprêmes du monde* (P 1881).

PODSTAWY FILOZOFII. W pierwszych latach pobytu w Marsylii stworzył H.-W. podstawy swej filozofii. Z Kantowskiej *Krytyki czystego rozumu* wyprowadził własną koncepcję poznania, którą wyłożył w *Erster Entwurf meines System's der Philosophie der Vernunft*, a następnie rozwinął w *Philosophie Achrématique* oraz w dalszych pracach, z których pierwsza wyd. drukiem była *Philosophie critique découverte par Kant, fondée sur le dernier principe du savoir humain* (jedna z pierwszych prac o Kancie w języku franc.). W analizach swych doszedł do pojęcia „warunkowości” jako ciągu aktów ustanawiających rzeczywistość, a aktywność warunkowania nazwał rozumem. Dalsze badanie tego zagadnienia doprowadziło go do wniosku, że zbiór ustanawiających rzeczywistość, a aktywność warunkowania nazwał rozumem. Dalsze badanie tego zagadnienia doprowadziło go do wniosku, że zbiór wszystkich warunków musi zawierać w sobie także warunek istnienia. Stąd wniosek końcowy: Warunkowanie = Absolut. Był przekonany, że odkrył pierwszą zasadę twórczą wszelkiej rzeczywistości. W akcie twórczym dostrzegł istotę Absolutu. Odtąd rozpoczął reformowanie wiedzy ludzkiej wg odkrytych prawideł zasady twórczej. Na tej podstawie tworzył własną filozofię, a na niej z kolei reformował nauki. W tworzonej filozofii zaznaczają się wpływy Oświecenia, zwł. hasło głoszące, że miarą prawdy jest rozum. Rozum dla myślicieli oświeceniowych był władzą wszechstronną i niezawodną. Wierzono, że dzięki niemu ludzkość ma przed sobą nieograniczony postęp. Taką wiarę w rozum przejął H.-W. Jednak zasadniczy wpływ wywarły na niego filozofia Kanta i idealizm niem. (J. G. Fichte, G. W. F. Hegel, F. W. J. Schelling). Filozofia H.-W. stawiała cele maksymalistyczne i dochodziła do nich drogą spekulacji pojęciowej. W podmiocie poznającym

dostrzegał czynniki samorzutne i kreacyjne, zdolne do określania przedmiotów; czynniki te nazwał „wiedzą”.

Punktem wyjścia było założenie racjonalności świata. Gdyby świat nie był racjonalny – argumentował – nie byłyby możliwe badania teoretyczne oraz twórczość techniczna. Racjonalny porządek świata daje się wytłumaczyć tylko tym, że świat istnieje i rozwija się wg jakiegoś prawa. Prawo to odkrył i nazwał „prawem tworzenia” (loi de création) – stało się ono osią jego filozofii. Wg H.-W., znając to prawo i posługując się nim, można poznawać struktury rzeczywistości, ustalać przebieg procesów, kierować nimi; stanowi ono zarówno metodę bezbłędnego poznawania, jak i działania. Prawo to zastosował do filozofii niem. (głównie Kanta), wykazując jej niepełność. Za szczytowe osiągnięcie tej filozofii uznał określenie przez Schellinga Absolutu jako pierwszej tożsamości jaźni i przyrody (wg H.-W. – wiedzy i bytu). Stwierdził, że jest to ustalenie cechy zewnętrznej Absolutu. Za zadanie filozofii absolutnej uznał natomiast odkrycie jego istoty wewnętrznej.

Filozofię dzielił na chrematyczną (gr. χρέμα [chrema] – rzecz) i achrematyczną. Pierwsza wywodzi się ze świata rzeczy stworzonych, poszukuje ich warunków, aż do warunku niezależnego od czegokolwiek, czyli aż do Absolutu, niemieszczącego się już w świecie rzeczy stworzonych. Należy do niej cała dotychczasowa filozofia aż do czasów H.-W., zmodyfikowana wg prawa tworzenia. Z kolei za punkt wyjścia można przyjąć drogę prowadzącą od tego pierwszego warunku (jako zasady niewarunkowej) przez kolejne uwarunkowania aż do ostatnich następstw. Tę drugą postać filozofii, ponieważ jej punkt wyjścia wywodzi się spoza sfery rzeczy, nazwał filozofią achrematyczną. Jest ona niezależna od doświadczenia, konstytuująca świat jako zbiór warunków obecnych w umyśle Stwórcy wszechświata.

Rozum człowieka i Absolutu są tej samej natury, ale w człowieku rozum podlega ograniczeniom naszego fizycznego bytu, stąd cechuje go mniejsza moc i mniejszy zakres działania. Sposobem, w jaki działa rozum – czy to w człowieku, czy w Absolucie – jest prawo tworzenia. Rozum nie odkrywa tego prawa, ale sam je ustanawia i sam sobie narzuca. H.-W. wyprowadził to prawo z dwóch elementów – wiedzy i bytu. Polega ono na łączeniu się i biegunowym rozdzielaniu tych elementów, które zajmując kolejne pozycje: neutralną,

biegunową bądź dominującą jeden nad drugim, przyjmują rozmaite formy i wywierają rozmaite wpływy, tworząc całe bogactwo wszechświata. Wiedza jest podmiotowa, czynna, samorzutna, działa w sposób wolny i celowy. Jest powszechna, jej określenia (np. kolor błękitny) stosują się do nieograniczonej liczby przedmiotów jednostkowych. Nadaje światu znaczenie i różnorodność. Byt jest zawsze przedmiotowy, stanowi niejaki. Jest bierny, bezwładny, niezdolny do wytwarzania jakichkolwiek cech, podatny jedynie na przyjmowanie określeń wiarygodnych, które dzięki bytowi mają trwałość. Jest twórczym, jakby ekranem, na który nakłada się różnorodność zjawisk. W świecie rzeczy oba elementy wzajemnie się warunkują. Prawo tworzenia H.-W. wywodzi z samej istoty Absolutu. Absolut sam sobie je nadaje, by umożliwić swoje własne założenie się. Absolut w pierwszym akcie twórczym dzieli się na wiedzę (podmiot) i byt (przedmiot). Wiedza to samotworzenie się (autogenia), byt to samozakładanie się (autotezja). Dalsza kreacja przebiega zgodnie z regułą prawa tworzenia, prowadząc do pełnej autokreacji Stwórcy. Prawo tworzenia kieruje tą autokreacją, a zarazem samo się z niej wywodzi jako część składowa.

W wyd. pośmiertnie *Messianisme, philosophie absolue. Apodictique messianique fondant [...] (1–62)* najpełniej prezentuje funkcjonowanie prawa tworzenia i jednocześnie swoją filozofię achrematyczną. W dziele tym, w układzie tablicowym, buduje architekturę świata. Całą rzeczywistość ujmuje w „systematy”, układające się w rzędy rzeczywistości. Z systemu o większym stopniu ogólności wynika następny – o mniejszym stopniu. Na czele tej architektury stoi systemat autokreacji Boga. Każdy systemat zawiera w sobie określony zbiór pojęć ogólnych (nazw) i sieć wzajemnych relacji, charakterystyczny dla danej rzeczywistości. Nazwy te nakładają się na ogólny schemat prawa tworzenia, stąd opisują początek, rozwój i cel każdego systematu. Kolejno po sobie następują: 1) własne tworzenie się Boga; 2) stworzenie rzeczywistości; 3) stworzenie świata; 4) stworzenie człowieka; 5) tworzenie się własne człowieka; 6) tworzenie religii absolutnej; 7) rozwój progresywny ludzkości. Każda część składowa każdego systemu może dać początek innym. W ten sposób cały wszechświat wyprowadza H.-W. z jednego tylko prawa tworzenia, budując trudny do ogarnięcia system teoretyczny wiedzy ludzkiej, zgodny jednak z formułą pojętego przez siebie rozumu

twórczego. Był przekonany, że osiągnął to, co nie udało się Kartezjuszowi – aby cała wiedza rozwijała się z jednej zasady i wg jednej metody. Twierdził, że nauki dotychczas rozwijały się fragmentarycznie i spontanicznie, bez świadomości celów końcowych. Zastosowanie do ich reformy prawa tworzenia miało je w pełni rozwinąć, uporządkować i ukierunkować na cele ostateczne. Reformę nauk zaczął od matematyki, ponieważ – jak sądził – ta dziedzina wiedzy najlepiej może zweryfikować wartość tego prawa. Z zasady ogólnej wyprowadza wszystkie twierdzenia i metody matematyki.

REFORMA MATEMATYKI. W 1810 przeniósł się na stałe do Paryża, by zaprezentować tamtejszym uczonym wyniki swej 10-letniej pracy. Jego rozprawę *Premier principe des méthodes analytiques*, przedstawioną Akademii Paryskiej do oceny, przyjęto nieprzychylnie. Podobnie ustosunkowano się rok później do *Introduction à la philosophie des mathématiques, et technie de l'algorithmie*. Zarzucono H.-W., iż posługuje się językiem niezrozumiałym dla matematyków oraz uzależnia tę naukę od filozofii. Ostatecznie matematycy franc. nie uznali tych prac. Jedną z przyczyn braku uznania był fakt, iż H.-W. na ogół podawał tylko rezultaty twierdzeń, nie wskazując drogi, jaką do nich doszedł. H.-W. wydał jeszcze kilka prac matematycznych, w których kontynuował swój plan reformy tej nauki. Po reformie matematyki zajął się reformą optyki, geodezji, mechaniki nieba, statystyki, pływów morskich i in. Opracowywał także niektóre zagadnienia techniczne, wynikające z danych teoretycznych reformowanych nauk. W 1835 uzyskał kilka patentów na swoje wynalazki.

Twórczość H.-W. wzbudzała zainteresowanie okultystów, mimo że ten zdecydowanie się od nich odcinał. G. Encausse (ps. Papus) poświęcił H.-W. wiele ustępów w *Traité méthodique de science occulte* (P 1891), stwierdzając, że H.-W. kabale zawdzięcza swe najgłębsze wiadomości. Również É. Lévi wymienia go parokrotnie w swej *Histoire de la magie* (P 1860; *Historia magii*, Wwa 2000, 335–337).

MESJANIZM NAUKOWY. Ideą, której H.-W. poświęcił znaczną część swojego życia, był mesjanizm, różniący się zasadniczo od mistycznego mesjanizmu A. Towiańskiego i A. Mickiewicza. Tworzony był tą samą metodą co nauki, tzn. na podstawie prawa tworzenia (metoda genetyczna), dlatego w

tym sensie można go nazwać mesjanizmem naukowym. Dzięki niemu prawdy wiary religii objawionej miały uzyskać pewność wiedzy. Idea ta jednoczyła w sobie filozofię absolutną z religią absolutną wyrosłą z chrześcijaństwa, a miała realizować się w dziejach ludzkości zmierzających ku celom absolutnym. Mesjanizm miał spełnić obietnice, jakie Mesjasz-Chrystus dał ludziom. W *Prolégomènes du messianisme*, na drugiej stronie okładki dołączył napis: „Przedmiotem tej doktryny jest ugruntowanie ostateczne prawdy na ziemi, urzeczywistnienie w ten sposób filozofii absolutnej, spełnienie religii, zreformowanie nauk, wyjaśnienie dziejów, odkrycie celu najwyższego państw, ustalenie kresów absolutnych człowieka i odsłonięcie powołania narodów”.

Pierwszy zarys tej idei przedstawił w *Introduction à un ouvrage intitulé le Sphinx ou la nomothétique séhélienne*. Postęp ludzkości polega na ciągłym wznoszeniu się ku wyższym zasadom wiedzy, która na każdym kolejnym stopniu postępu otrzymuje nową formę i coraz rozleglejszą sferę zastosowań. Temu rozwojowi podporządkowują się działania ludzkie. W ostatnim okresie rozwoju wiedzy zostanie naukowo ustalona rzeczywistość Absolutu. Wówczas dogmaty i tajemnice religii objawionej zostaną wyjaśnione. Powstanie Kościół seheliański (hebr. sehel – rozum), którego kult religijny będzie polegać na uprawianiu i kultywacji sztuk pięknych. Będzie on dopełnieniem i zwieńczeniem chrześcijaństwa. Nastąpi przekształcenie porządku politycznego. Państwa dążyć będą do federacji, aby realizować cele najwyższe ludzkości. Podobne idee rozwija w liście do papieża Leona XII (1, 1827). W słowach Ewangelii, w obietnicy nadejścia Ducha Prawdy (J 14, 26; 15, 26) dopatrywał się zapowiedzi przekształcenia prostej wiary religijnej w prawdziwą pewność wiedzy. Dokonać tego miała filozofia absolutna. W słowach Chrystusa: „Trzeba wam się powtórnie narodzić” (J 3, 7), widział postulat odrodzenia duchowego, mający prowadzić człowieka do nieśmiertelności. Swą myśl mesjanistyczną kontynuował w dziele *Prodrom mesjanizmu*, gdzie sformułował koncepcję antynomii społecznej, widząc w niej siłę napędową dziejów, z której stopniowo rozwija się samorzutność rozumu ludzkiego ukrytego dotąd w naturze świata. Człowiek stopniowo będzie wyzwalać się z bezwładnych warunków swojej natury cielesnej i coraz częściej będzie korzystał z samorzutnych warunków swojej wolności duchowej. Temu postępowi towarzyszy rozwój świadomości –

aż do pojawienia się świadomości absolutnej. H.-W. rozwój człowieka umieścił pomiędzy dwiema kreacjami – kreacją pierwotną Stwórcy a kreacją finalną człowieka. W ostatnim etapie rozwoju człowiek odkryje zasadę pierwszą – Niewysłowne X – uświadomi sobie swoje prawdziwe powołanie, podporządkując swoją wolność prawu tworzenia, świadomie i autonomicznie włączy się w nurt twórczej działalności Rozumu Absolutnego. Przekroczy granice świata, wznosząc się do źródła rzeczywistości Absolutu. Wstąpiwszy na drogę progresywną (drogę Stwórcy), sięgnie do ostatecznych celów stworzenia, dokonując autokreacji.

Mesjanizm propagował H.-W. do końca życia, rozwijając go w dalszych licznych pracach. Po rewolucji lipcowej we Francji, od 1831, zaczął energicznie popularyzować idee mesjanistyczne. W wydanym prospekcie zapowiadał powstanie zrzeszenia Unia Antynomialna. Wkrótce potem wydał nowy prospekt zw. *Biurem Unii Antynomialnej* (1831). Wylicza w nim 21 zagadnień mesjanistycznych. Dokonywał ogromnego wysiłku i wykazywał wiele pomysłowości, by zainteresować współczesnych tymi ideami. Zwracał się do monarchów – *Aux Souverains de l'Europe* (1831), papieży, apelował do ludzi wykształconych – *Dernier Appel aux hommes supérieurs* (1849), drukował odezwy do narodów – *Adresse aux nations slaves* (1847), *Adresse aux nations civilisées* (1848), pisał prospekty, foldery, zakładał stowarzyszenia, wydawał czasopisma. Starał się zebrać wokół siebie grono ludzi oddanych jego nauce. Stał się wieszczem i bojownikiem nowych prawd. Wierzył głęboko w nieskończoną moc rozumu ludzkiego. Uważał, że tylko rozum, uwalniający się od swych ograniczeń ziemskich, doprowadzi ludzkość do jej szczytnych przeznaczeń.

H.-W. pozostawił po sobie liczne rpsy. Wkrótce po jego śmierci sporządzono *Katalog dzieł*. Część z tej spuścizny wydali drukiem spadkobiercy, natomiast obszerniejszy zbiór rpsów matematycznych M. Conseillant (przybrana córka i sekretarka H.-W.) sprzedała w 1875 hr. J. Działyńskiemu, który umieścił go w bibliotece w Kórniku. Po śmierci przyjaciela H.-W. – L. Niedźwiedzkiego, zbiór Kórnicki wzbogacił się o rpsy filozoficzne. W ten sposób spuścizna H.-W. została uratowana niemal w całości i przewieziona do Polski. Obejmowała ona ok. 100 druków i ponad 300

rpsów. Zbiór Kórnicki scharakteryzował i skatalogował S. Dickstein w książce *H. W. Jego życie i prace*. Pół wieku później B. J. Gawecki opracował katalog prac filozoficznych w pracy *Wroński i o Wrońskim*. W Polsce recepcja dzieł H.-W. obejmowała na ogół ludzi nietrudniących się filozofią zawodowo. W okresie międzywojennym w Warszawie powstał Instytut Mesjanistyczny (1919–1933), którym kierował J. Jankowski. Instytut dokonał licznych przekładów dzieł H.-W. na język pol. W 1933 powołano w Warszawie Tow. Hoene-Wrońskiego z prezesem P. Chomiczem. W zarządzie znaleźli się znani wronkiści – Cz. Jastrzębiec-Kozłowski i J. Braun, który redagował pismo „Zet” – organ towarzystwa. Po II wojnie światowej głównym inicjatorem odnowy myśli H.-W. w Polsce został J. Braun (filozof, publicysta). W warszawskim Klubie Inteligencji Katolickiej założył sekcję Filozofii Polskiej (1962), na której studiowano filozofię H.-W. Po wyjeździe Brauna z Polski (1965), studia filozoficzne kontynuowano w dwóch sekcjach: Filozofii Religii, kierowanej przez Cz. Domaradzkiego, i Polskiego Racjonalizmu Filozoficznego prowadzonej przez J. Łuszczewskiego. Obie sekcje działały do poł. lat 80. Aktywnymi uczestnikami obu sekcji byli m.in. znawcy filozofii pol.: S. Jastrzębiec-Kozłowski, A. Madej, L. Łukomski oraz eseista S. J. Niementowski.

S. Dickstein, *H. W. Jego życie i prace*, Kr 1896; J. Ujejski, *O cenę absolutu. Rzecz o H.-W.*, Wwa 1925; *Wroński i o Wrońskim. Katalog prac filozoficznych H.-W. oraz literatury dotyczącej jego osoby i filozofii* (oprac. B. Gawecki), Wwa 1958; A. Sikora, *Posłannicy słowa. H.-W., Towiański, Mickiewicz*, Wwa 1967, 13–127; J. Braun, *Z dziejów filozofii Boga*, R 1974, 68–77; L. Łukomski, *Twórca filozofii absolutnej. Rzecz o H. W.*, Kr 1982; A. Sikora, *Hoene-Wroński*, Wwa 1995; R. Palacz, *Józef Maria H.-W.*, w: *Wybór tekstów filozofów polskich*, ZG 2002, 217–220; J. Braun, *Zarys filozofii H. W.*, Wwa 2006; R. Murawski, *The Philosophy of H. W.*, *Organon* (2006) nr 35, 143–150; P. Pragacz, *Życie i dzieło Józefa Marii H.-W.*, *Roczniki Polskiego Towarzystwa Matematycznego. Seria 2: Wiadomości Matematyczne* 43 (2007), 67–86; *H.-W. Życie, matematyka i filozofia*, Wwa 2008.

Zbigniew Ziółkowski